

**Útban
a gondolkodás felé** Martin Heidegger:
Mit hívunk
gondolkodásnak?
(Ford.: Vajda Mihály)
Gond-Cura Alapítvány,
Bp., 2009.

Végre magyarul is olvashatjuk – Vajda Mihály fordításában – az 1951/52 téli, és az 1952-es nyári szemeszterben tartott Heidegger-előadások teljes szövegét, kiegészítve a filozófus saját példányában található lábjegyzeteivel, valamint különböző, eddig kiadatlan szövegrészletekkel.

A háború után évek kellettek ahhoz, hogy Heidegger ismét taníthasson. A freiburgi egyetemen tartott előadássorozat szövegét azután egyedi kiadásban megjelentette, *Mit hívunk gondolkodásnak?* címmel. „A legmeggondolhatóbb az, hogy még mindig nem gondolkodunk; még mindig nem, jóllehet a világ állapota folyamatosan egyre aggasztóbb lesz.” Az elgondolandó már régen elfordult az embertől, írja. Korábbi műveihez hasonlóan (*Lét és idő, Rejtektutak, A metafizika alapfogalmai*) megint arról van szó, hogy elveszítettük a kapcsolatot a léttel. A nyelv és a gondolkodás kontextusában ezt az első előadáson a *müthosz* és a *logosz* kezdeti egysége elsorvadásának tényén mutatja be. A hagyományos felfogás szerint már a preszókratikus gondolkodóknál is elvált a mondásnak e két alapfogalma: a mítosz a reflektálatlan, míg a logosz az értelem által ellenőrzött, reflektált beszédet jelentette. Heidegger azonban észreveszi, hogy Parmenidész azonos értelemben használja a két fogalmat: „...a müthosz és a logosz csak ott válnak el egymástól, és kerülnek ellentétbe egymással, ahol már sem a müthosz, sem a logosz nem tudja megtartani eredeti lényegét. Platónnál ez már bekövetkezett.”

Platónnál ez már bekövetkezett, ő már Szókratésszal explicite kimondatja a *Phaidrosz* lapjain, hogy a mítoszokat csak azért nem kérdőjelezi meg, mert az hosszú és fáradtságos munka volna, márpedig inkább gondolkodni szeretne, nincs ideje ilyesmire. Ő a mítosztól elváló logosz útját követi, a reflektált gondolkodását. (Nota bene: az, ahogy Platón vélekedik *müthosz* és *logosz* viszonyáról, szorosan összefügg a szofistákról alkotott véleményével. Az ő „paraszti” eszük olyasmis után kapkod, amivel nem érdemes foglalkoznia annak, aki a bölcsességet szereti.) A mítoszokban Platón csak annyiban hisz, amennyiben azok megkönnyítik az olyan dolgokról való beszédet, ame-

lyek nem érdemesek arra, hogy a *logosz* nyomán kutatni kezdjük mibenlétüket. A mítosztól elkülönült logosz az ész erőfeszítéseként megszülető mondást jelenti, a létezőről való gondolkodás alapvető kifejeződését. Arisztotelész filozófiájában a saját forrásvidékétől emancipálódott logosz logikává, eszközzé, később tudományos üzemmé lesz. Ezzel a gondolkodáshoz vezető út elzárul.

A mítosz mára egyszerű mesévé silányult, a logosz pedig – logikává torzulva – átvette az uralmat a gondolkodás, a megismerés fölött. Arisztotelésznél már a logika, a szerszámmá változott nyelv dönt lét és nemlét fölött. Ezt veszi át a skolasztika, majd az újkori filozófia.

A *Lét és idő*ben Heidegger az európai ontológiatörténet destrukcióját javasolja, hogy előbukkanjon a létre vonatkozó kérdés lehetősége. A freiburgi előadások hallgatói pedig a gondolkodás megtisztításának hasonló feladatával néztek szembe. „Az állítás azt mondja, még nem gondolkodunk. Ebben a még-nemben sajátos utalás rejlik valami eljövendőre, melyről egyáltalán nem tudjuk, hogy elérkezik-e hozzánk.”

Lélekvezetőnk előbb Hölderlin, azután Nietzsche. Hölderlin a *Mnémoszüné*ben azt mondja: „Jel vagyunk, jelentés nélkül / Fájdalom híján vagyunk és az idegenben / majdnem nyelvünket veszítettük.” De mielőtt bemérné, a költői mondásban miféle útmutatás rejlik a legmeggondolandóbb meggondolásával kapcsolatban, Heidegger szemügyre veszi Nietzsche *Übermensch*-fogalmát. Nietzsche, mondja, mindenkinél világosabban látta, hogy átmenetre van szükség a gondolkodás területén. A nietzschei létmegértésben, szemben azokkal, akik politikai céljaik elérése érdekében próbálták – persze teljesen értetlenül – Nietzscht prostituálni, *Übermensch*nek azt az embert nevezzük, aki a mai úgynevezett *utolsó emberen* túl lépve az eljövendő felé él, és aki először hozza napfényre az ember lényegét.

Ez az emberfajta az, aki őrzi a létre való nyitottságát, és ezzel előkészíti az utat a gondolkodásnak. Csakis az eredendő gondolkodás „szakíthatja fel a ködöt”, amely a létezőt ellepi. És ha felszakította, a szakadást őriznie kell. Nehogy befedje valami a szakadékot, amelyen keresztül a lét betörhet. Az, amit általában gondolkodásnak hívunk, nem más, mint a szakadék befedésének egy módja. A tudományos, a logikus, a praktikus, a hétköznapien hasznos „gondolkodás” ez. De az a gondolkodás, amelyben a létező megmutatkozhat, és amit legmagasabb jelentésében költészetnek vagy filozófiának nevezünk, őrzi a tudat szétszakítottóságát. Így nyitott.

Annak megértéséhez, ami ezt a nyitottságot minduntalan befoltozza, elleplezi, talán közelebb kerülünk, ha megmerülünk Heidegger technika-kritikájában. Bármilyen fontosak is a technikai civilizáció kérdései, a lényeket sehol nem érintik. Még nem gondoltuk meg azt sem, hogy miben áll a technikai gondolkodás uralma. Mégpedig azért nem, mondja Heidegger, mert a cselekvés akarása, vagyis a hatás akarása folyamatosan maga alá gyűri a gondolkodást. Ha képesek volnánk arra, hogy – a hatás akarásától megszabadulva – gondolaterőnket visszavezessük önmagába, talán sikerülne olyan módon megmutatni a létet, ahogyan önmagából megmutatkozik.

Ezen az úton derülhet fény gondolkodás (*Denken*), emlékezés (*Gedenken*) és köszönet (*Danken*) belső, lényegi összetartozására. Az emlékezet a régi görögök számára nem az elmúlt dolgokkal való bibelődést jelentette, hanem a lélekbe fölvetett és ott összegyűjtött képek olyan megtartását, amelyek hármasság időránnyak: a megtartás egyaránt vonatkozik a múlt-ra, a jelenre, a jövőre. Gondoljunk arra, hogy a görög tragédiák vak jósa, Teiresziász nemcsak azt mondja meg, mi lesz, hanem azt is, hogy mi volt (például Oidipusszal), és hogy most mi a helyzet. A gondolkodás tehát az emlékezeten nyugszik, és szervesen összetartozik a köszönettel. „Amiért hálával tartozunk, azt nem magunktól kaptuk. Adták nekünk. (...) A legmagasabb és tulajdonképpen megmaradó adomány (...) a lényegünk, amellyel olyképpen vagyunk megajándékozva, hogy ebből az adományból eredően vagyunk csak azok, akik vagyunk. Ezért kell ezt a hozományt leginkább és folyamatosan megköszönnünk.” Innen nézve a meg nem gondolt gondolat valóban ős-patkány: a gondolatlanság a legmélyebb hálátlanság. Hálátlan korban élünk. Ebben a helyzetben az első és legfontosabb feladat: megtanulni köszönetet mondani. A gondolkodás ezen a tisztuláson (v.ö.: *katharszisz*) túl kezdődhet.

Gondoljunk csak bele, hogy a gondolkodás és az emlékezés kapcsolatának ilyenén felderítése után mennyire másképp hangzik a jól ismert szókratészi/platóni tétel: minden tanulás visszaemlékezés! Heidegger előadássorozata a görög gondolkodókat beleállítja abba a ragyogásba, amelynek fényénél talán valamit valóban megérthetünk „tanaikból”. Ez még mindig az a program, amely a *Lét és idő* lapjain lett kijelölve: az ontológiatörténet destrukciója, a fedőhagyományok eltávolítása, a gondolkodás felé vezető út megtisztítása.

A technikai mentalitás uralmát elemző előadást olvasva eszünkbe juthat a *Rejtekkutakban* fellelhető

tanulmány, *A világkép kora*. Ez az írás az újkori tudomány lényegét firtatja, valamint azt, hogy a létező és az igazság mely felfogása alapozza meg ezt a lényegget. A (természet)tudományos gondolkodással bizonyos szempontból szembenálló történeti szellemtudományok inegzaktságáról kijelenti, hogy az nem hiányosság, hanem csak „az e kutatási forma számára adott lényegi követelménynek való megfelelés”. (Itt megint eszünkbe juthat Gadamer főműve, az *Igazság és módszer*, amelynek feladata a szellemtudományok sajátos megismerésmódjának felszabadítása a természettudományos módszer uralma alól.) Heidegger bemutatja, hogy mi történik a tudomány intézményesülésének megszilárdulásakor. Ami történik, azt azzal a képpel illusztrálhatnánk, amit ő más-hol a technika működésének leírására használ. A vízierőmű-metáforára gondolok. A híd, mondja Heidegger, ívelésével tiszteletben tartja a folyót. A vízierőműbe a folyót már beépítik. Ugyanez a helyzet a tudománnyal mint intézménnyel. A feltétlen elsőbbséget nyert eljárásba a létezőt már beépítik. „A kutató már nem tart otthon könyvtárat. Egyébként is állandóan úton van. Üléseken folytat megbeszéléseket, tájékozódik a kongresszusokon. Kötve van a kiadók megrendeléseire, mivel most ezek határozzák meg, mely könyveket kell megírni.”

És hogy miként foglalható össze az így előálló gondolkodás jellemzői? Negatíve.

1. A tudományokkal ellentétben nem eredményez tudást.
2. Nem ad hasznos életbölcességet.
3. Semmilyen világrejtélyt nem old meg.
4. Nem ad erőt vagy alapot semmilyen cselekvéshez.

Hogy akkor mit ad? Semmit nem ad, mert semmi-re nem használható. Olyan, mint Csuang-ce öreg, göcsörtös tölgyfája. Nem jó tűzifának, nem lehet belőle házat építeni. Semmire nem lehet használni. Léte van.

Hogy ezt átéljük, Heidegger lehet lélekvezetőnk. Amikor a könyvet letettem, eszembe jutott a kitűnő filmrendező, Fehér György egy mondata. Egy interjúban mondta: „Én semmit sem tudok, de azt hiszem, mindent sejtek.” Heidegger azt írja a sejtésről, hogy az nem más, mint annak a módja, ahogy a lényegi eljön hozzánk, és magát a figyelmünkbe ajánlja. Aki idáig eljut, az nagy adományt kap.

Végh Attila